

nához): Ovidius, *Pontusi levelek*, III, 5, 48, IV, 9, 41; II/V/40: Ovidius, *Átváltozások*, XV, 179–180.

Reméljük, hogy a *Márssal társalkodó Murányi Vénus* és a *Porábúl megéledett Főnix* újbóli, minden eddiginél teljesebb és jobb kiadása új lendületet adhat a jövőbeni

Gyöngyösi-kutatásnak. Kíváncsian várjuk a sorozat újabb kötetait, melyek a szélesebb olvasóközönség előtt talán még kevésbé ismert és a szakma által még inkább elhanyagolt Gyöngyösi-műveket fogják tartalmazni.

Nagy Levente

A SZÍNJÁTSZÓ ISKOLA A XVII–XVIII. SZÁZADBAN. AZ ISKOLAI, A POPULÁRIS ÉS A HIVATÁSOS SZÍNJÁTSZÁS MAGYARORSZÁGON (BIBLIOGRÁFIA)

Szerkesztette Nagy Júlia, az anyagot gyűjtötte Kiss Katalin, Nagy Júlia, Budapest, Universitas Kulturális Alapítvány, 1998, 112 l.;

Kiegészítés a hasonló című bibliográfiához, szerkesztette Nagy Júlia, Miskolc, 2000, 7 l.

Harminc éve készült el a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében és jelent meg az Akadémiai Kiadónál a magyar irodalomtörténet nyolckötetes bibliográfiájának első része, mely a régi irodalmunkról (1772-ig) szóló tudományos kutatások jegyzékét tartalmazza, benne mintegy 300 tétel a magyarországi drámatörténetét, nagy többségében az iskolai színjátékokét.

A közelmúltban erről a témáról 654 címet tartalmazó könyvészeti összefoglaló látott napvilágot. Két esztendővel később újabb 77 adattal egészítette ki kiadványát a vállalkozás szerkesztője, Nagy Júlia. Az összesen 731 adatból mintegy ötödfélszáz „az újabban kiadott vagy feltárt tétel”.

Ez a tény a drámakutatásnak az utóbbi évtizedekben bekövetkezett nagymérvű fellendülését mutatja, melynek elindítója Staud Géza volt, és kiteljesedését az MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi Osztályától támogatott drámakutató csoport tervszerű adatfeltáró munkája, publikációs tevékenysége hozta meg. Egymás után láttak napvilágot forrás- és szövegki-

adásai, a felekezetek, a szerzetesrendek iskolai színjátszását taglaló kismonográfiák, tanulmánykötetek, melyek az 1988 óta intézményesített, háromévenként megrendezett drámatörténeti konferenciákon elhangzott előadásokat közölték. Se szeri, se száma a folyóiratokban, év-, emlékkönyvekben, más alkalmi kiadványokban napvilágot látott tanulmányoknak, dolgozatoknak, hosszabb-rövidebb cikkeknek. A bibliográfiát különösen értékké teszi számunkra az a tény, hogy új dokumentumtípusokból (kandidátusi, doktori értekezések, szakdolgozatok, egyes nagyobb könyvtárakban elérhető kéziratok) merített adatokkal is gyarapította ismereteinket.

A gyűjtőmunkát még egyetemi hallgatóként kezdte el Kiss Katalin és Nagy Júlia. Annak befejezését, a hatalmas anyag mutatózását, a szerkesztést Nagy Júlia végezte. Tudjuk, milyen óriási, alig megvalósítható feladat egy igényes bibliográfiát összeállítani. Főleg az iskolai színjátszás szerteágazó, számtalan tisztázatlan problémát tartalmazó témakörében nehéz az anyagot kiválasztani és utána elrendezni.

Mert nincs eldöntve, mi tartozik az iskolai színjátszásba. Az is, amit „népi dramatikus játékként” emlegetünk, mint például a karácsonytáji betlehemezés, a háromkirályok napi köszöntés, a Gergely-járás, a farsangi szokások, a mimusok, a mulattatók, a vásári komédiák, a teátrális (jelmezes) ünnepek, az úrnapi, a flagelláns körmenetek, a liturgikus ünnepi cselekmények? És a dialogizált beszélgetések, a párbeszédos halotti búcsúztatók; a tentamenek és a deklamációk?

Mindezekre a megnyugtatóan megoldatlan kérdésekre most Nagy Júliának kellett felelnie az anyag kiválasztásával. Az anyag bősége, az idő rövidsége e tisztázatlan elvi problémákkal együtt teszik érthetővé a kiadvány néhány fogyatékoságát, mely részben a könyv anyagában, részben annak elrendezésében figyelhető meg.

Nagy Júlia a következőképpen osztotta fel az anyagot: az iskolai színjátszásról szóló általános jellegű dokumentumok után a katolikus iskolajátékok adatait csoportosítja a szerzetesrendek szerint. Újra általános fejezet következik a protestáns színjátszásról, melyet az evangélikus, a református, majd az unitárius iskolajátékok követnek. Külön csoportban adja az akár a katolikus, akár a protestáns színjátszás színpadi zenéjéről, színpaddíszletéről („színpadkép”) vegyesen vagy felváltva szóló irodalmat. Ezután a *Népi dramatikus játékok* című fejezet következik. A népi színjátékok gyökerei bizonyára az iskolai színjátszásba nyúlnak vissza (betlehemes játékok, Gergely-napi játék, farsangbúcsúztatás stb.), de talán logikusabb lett volna egy *Vegyes adalékok* című csoportot alkotni, és a még iskolai játékoknak minősülő darabokat, az azokhoz közelálló szokásokat oda helyezni. (Mint pl. az N. 3,

12, 14, 25, 33–34, 41. számú tételeket.) A következő fejezet (*A hivatásos színjátszás felé*) egyes adatainak szintén vagy a „vegyes adalékok” között, vagy a kiadvány más fejezeteiben jobb helyük lenne, mint ahol jelenleg találhatók.

Kissé szegényes csoportot képeznek a színpadi díszletekről, színpadképről szóló tételek. Ezért is hívjuk fel a figyelmet PINTÉR Márta könyvének (*A ferences iskolai színjátszás a XVIII. században*, Bp., 1993) *Színpad, díszlet, jelmez, szcenika* s VARGA Imre kismonográfiájának (*A magyarországi protestáns iskolai színjátszás*, Bp., 1995) *Játékhely, színpad és Játékeszközök, rendezői utasítások, kivitelezés* című fejezeteire.

Külön fejezetbe szakoza Nagy Júlia a színpadi zenével foglalkozó írásokat. A Z. 3, 18–19. számú tételeket az iskolai színjátszástól idegennek érezzük. Viszont hiányoljuk VITA Zsigmond *Zenélő diákság a Bethlen Kollégiumban* című dolgozatát (Korunk, 1973).

A továbbiakban a szerkesztő beosztását követve szólunk az egyes fejezetekről és hívjuk fel a figyelmet néhány általunk fontosnak tartott, a kutatóknak segítséget nyújtható adatra. Kiegészítéseink során elfogadjuk a bibliográfia egyik válogatási alapelvét: magunk sem említünk csak egy-egy adatot közlő iskolatörténeteket, iskolai értesítőket: ezek „összegyűjtése az adattárak feladata” (7), több esetben sikeresen meg is történt a forráskiadásokban. Ugyanígy járunk el – néhány nagyon indokolt esetet kivéve – az egyház- és rendtörténeti, valamint várostörténeti művekkel is.

A bibliográfia tájékoztat Plautus, Molière, Metastasio (I. 81, 25, 97) magyarországi utóéletéről. Joggal várnánk, hogy felvegye BLAYER Jakab írását: *Gottsched*

hazánkban (1900), valamint ANGYAL Dávid (*Griphius András a magyar színpadon* = *Heinrich-émlékkönyv*, Bp., 1912) és MARÓTI Egon (*Terentius Magyarországon*, Bp., 1967) munkáit is.

A *Katolikus iskoladrámák* című, mindössze két tételből álló fejezet forrás- és szövegkiadása gyűjteményes kiadványok, több intézmény változatos előadásait foglalják kötetbe. A megfelelő lapjelzéssel idézni kellett volna őket a bencés, a cisztercita, a ferences, a pálos, a premontrei (a bibliográfiában egyáltalán nincs róluk szó!) s a többi katolikus tanintézmények iskolajátékairól szóló fejezetek élén. A forráskiadvány azért lett volna fontos ezeken a helyeken, mert tömören minden lényeges ismeretet közöl az illető csoport színjátszásáról, említése nélkül viszont ezek a fejezetek hiányosak, szegényesek.

A bibliográfia két adatot közöl a bencés iskoladrámákról. Négy további előadásról a rendtörténet tudósít: *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története*, szerk. ERDÉLYI László, SÖRÖS Pongrác, IV. és V. kötet, passim (Bp., 1906, 1907). Lásd még HAHN Adolf, *A Fősvény első magyar átdolgozása*, EPHK, 1888, 498. Egy lehetséges ötödikről vö. SCHRAM Ferenc, *Három történeti betlehemes játék*, ItK, 1964.

A cisztercitákról *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig* (szerk. VARGA Imre, 1992) kézzelfoghatóbb ismereteket nyújt a bibliográfiában idézett Czapáry László általános jellegű tanulmányánál. A pálos színjátszással kapcsolatban is mellőz a bibliográfia olyan tételeket, amelyek a forráskiadvány megfelelő kötetéből könnyen átemelhetők lettek volna (CSÁSZÁR Elemér, *Adatok Táncz Menyhért*

életéhez, ItK, 1901; TÍMÁR Kálmán, *Adatok Táncz Menyhért életéhez*, ItK, 1929).

Még inkább hasznos, szükséges lett volna, hogy a *Semináriumi kispapok színjátékainak* irodalmát a forrás- és szövegkiadásból több tétellel gazdagítsák. A jelenleg két adatot nyújtó szegényes fejezetből nem tűnik ki, mit tettek a kispapok a nemzeti nyelv és irodalom felvirágoztatásáért. (Vö. SZABÓ Miklós, *Kispapok és a magyar irodalom*, Bp., 1936.) Hogy színjátszásukról tájékozódjunk, legalább az alábbi irodalom ismerete szükséges: FEJÉR György, *Visszaemlékezés posoni közönséges papnevelő házra*, Religio és Nevelés, 1846, I; ZSIDI János, *Fejér György*, Bp., 1936; Gustav HEINRICH, *Werthes in Ungarn*, Ung. Revue, 1895; NYIRY Erzsébet, *Werthes Frigyes Á. K. pesti évei (1784–1791): Adalékok első Zrínyi drámáink történetéhez*, Bp., 1939; HORVÁTH Ferenc, *Kresznerics Ferenc*, Szombathely, 1943; ÁGH Lajos Norbert, *Kőszegi Rajnis József élete és kora*, Bp., 1890.

A jezsuita iskolák színjátszása (131 tétellel) a bibliográfiának adatokban leggazdagabb fejezete. Itt érezhető annak hátránya, hogy a szerkesztő eleve lemondott a város- és iskolatörténetek számbavételéről. Pedig a történelem folyamán a jezsuitáknak sok helyen volt iskolájuk. Aránylag sok városnak, illetőleg a bennük működő iskoláknak, jezsuita gimnáziumoknak feldolgozták a történetét, színjátszását.

A minorita iskolák színjátszásáról szóló könyvészeti irodalmat a bibliográfia 28 tételben ismerteti. (Az utolsó, 29.-nek ugyanis itt nincs keresnivalója, nem minorita drámáról szól.) A bibliográfiából hiányolom MONAY Ferenc *Adatok a magyar-*

országi és erdélyi minoriták irodalmi munkásságáról (Róma, 1953) című munkáját.

Érdekes következtetéseket vonhatunk le a *Piarista színhátékok* című fejezetből. Az 58 tétel nagyobb része 1970 előtről származik. Hiányzik azonban az egyik legfontosabb forrás: TAKÁTS Sándor, *Benyák Bernát és a magyar oktatásügy* (1891), melyben a szerző nem csak a színjátékiró és -játzó piarista írókat mutatja be, hanem feltárja a piarista színjátszás addig ismert múltját is. Ennél a fejezetnél igazán nem beszélhetünk arról, hogy a szerkesztő a forráskiadás valamennyi adatát tüzetesen megvizsgálta volna, és így választotta ki a legfontosabb szakirodalmat. Olvashatunk Moesch Lukács (Pi. 3), Pállya István (Pi. 57) életpályájáról, de nincs a kiadványban életrajza Simainak (bár műveiről 9 tétel van a könyvben) vagy Dugonicsnak (a róla szóló számos tétel ellenére). És egyáltalán nincs szó Benyák Bernátról. A kiegészítésben olvasható még HORVÁTH Lajos, *Sám-bár Mátyás élete és művei* (Bp., 1918), de ő jezsuita volt.

A protestáns iskolai színjátszás irodalmának felekezeti szerinti tagolását megelőzőleg 19 tételből álló fejezetet általános bevezetőként szerkesztett Nagy Júlia. Minden adata idevaló, de felette kevés. A protestánsoknál az iskolák más szervezetszerű tanintézmények voltak, mint a katolikus szerzetesrendeknél. Fenntartójuk egy-egy város meg az egyház. Nevelő-oktató munkájukat ezek irányították. Színjátszásukat illetőleg ezért sokkal fontosabb lenne számunkra ismernünk működési helyüknek világi és egyházi körülményeit, mint egy szerzetesi iskola esetében. Város-, iskola-, egyháztörténetek tartalmazzák sokszor a színjátszási alkalmakat, az előadási adatokat.

Az eperjesi ev. kollégiumban drámaírói és drámajátzó műhelyt teremtő Ladiver Illést (Vladimir RUŽIČKA, *Eliáš Ladiver mladší slovenský pedagog*, 1946) vagy a soproni ev. iskola alapítóját, a Padovában tanult művelt jogtudóst, három iskoladráma szerzőjét, Lackner Kristófot (KOVÁCS József László, *Lackner és kora*, 1972) a szerkesztő nem említi. Hiányzik a kiadványból ÁBEL Jenő, *Színügy Bártfán*, Száz, 1884; SZILASI Klára, *Stöckel Lénárd Zsuzsanna drámája és a bártfai német iskolai színjáték a XVI. században*, Bp., 1918; STAUD Géza, *Iskolai színhátékok Sopronban (1615–1776)*, Soproni Szemle, 1977; SZIVÁK Iván, *A magyar dráma kezdetei*, Bp., 1883. Ehhez járulna számos város-, iskolatörténet.

A forráskiadásban tárgyalt evangélikus színhátékokhoz képest kevesebb a református előadásoké. A bibliográfiában fordított az adatok aránya: 29:85. Ebből azonban 20 tétel Comeniusszal foglalkozik, 7 meg Csokonaival. Nem hívja fel kellőképpen a figyelmet Pápai Páriz Ferencre; még a szakember sem igen keresné Pápai művét az R. 53. szám alatt. Nem szerepel a művel kapcsolatban ENGEL Károly *Egy örvendetes helyesbítés*, Igaz Szó, 1959. II. 12. és BUSA Margit *Az öszödi kézirat másolatgyűjtemény*, Egyht, 1955. című írása. Tévesen nyert itt említést az 1626-ban Kolozsvárott játszott unitárius darab (R. 9). Az R. 40. számú tétel pedig a tárgyalt 1800–1868 időköz miatt mellőzhető. Tanulságos lett volna viszont felvenni a következőket: GULYÁS József, *Csokona színdarabjainak előadása*, ItK, 1925; HERMANN Gusztáv, „Az iffjúság elméjének akarván világítani.” *Szigethy Gyula Mihály iskoladrámái*, Korunk, 1974; PENKE Olga, *Voltaire tragédiái Magyarországon*

a XVIII. században, FK, 1985. Talán megfelelőbb lett volna ebben a fejezetben hozni Gyárfás Tihamér közlését a *Comœdia Erdély siralmas állapotjáról* című szövegről, és nem a jezsuita tételek közt. Református darab, és meglehetősen vita támadt körülötte Szigetvári Istvánnal, Alszeghy Zsolttal, Gyárfás válaszával, ám ebből a bibliográfia mit sem érzékeltet.

Szegényes az *Unitárius színjátszás* bibliográfiája. A 12 tételből álló fejezetben feleslegesnek tartjuk Felvinczi ötvös (a kiadványban sajtóhibával: öt éves!) mestersegről írt (epikus) alkotásának említését (U. 10), hiányoljuk az alábbi cikkeket: VÁLI Béla, *A legelső magyar színigazgató*, Egyetértés, 1892; VARGA Imre, *Fejezet a XVII. század történetéből: Felvinczi György*, ItK, 1960. Ebben a fejezetben véljük említendőknak a Z. 26. és 38. szám alatt idézett dolgozatokat is. Az utóbbi években TÓTH Péter (*Colloquium: Egy elveszettnek hitt unitárius iskoladráma*, U. 11) és LATZKOVITS Miklós a bibliográfiában nem található tanulmánya (*Colloquium: Szövegközlés és értelmezési kísérlet = Művelődési törekvések a korai újkorban: Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*, Szeged, 1997) hívták fel a figyelmet a régi unitárius hitvitázó drámákra. Ezekre

hiába utalnak a szerzők, Nagy Júlia figyelmen kívül hagyja a témáról szóló irodalmat: BALASSA József, *Unitárius hitviták a XVI. században*, It, 1913; BORBÉLY István, *Unitárius iskoladrámák a XVI. században*, It, 1913; BORBÉLY István, *Még egyszer az „unitárius hitviták”-ról*, It, 1913.

Méltánytalannak tűnhetik, hogy Nagy Juliának fáradságos munkával összeállított, a drámatudatónak nélkülözhetetlen kiadványáról gáncsoskodásnak tetszhető észrevételeket tettünk. Az igazság az, hogy elismeréssel tekintünk munkájára, melynek fő célja a kutatás segítése céljából az utóbbi évtizedek iskolai színjátszás-kutatási eredményeinek az összegyűjtése, rendszerezése volt. Szakdolgozatokból, doktori értekezésekből, intézményeknél letétbe helyezett gyűjteményekből, konferenciák és tudományos ülések tanulmányköteteiből, évkönyvekből közvetített új ismereteket. Mi meg elismerés helyett egyre csak régi, a színjátszással gyakran csak mellékesen foglalkozó források hiányát hánytorgattuk. Mikor zárzóként elismerésünket fejezzük ki a gyűjtőknek, a szerkesztőknek, arra kérjük őket, észrevételeinket, kiegészítéseinket fogadják segítő szándékú kritikaként.

Varga Imre

PANNONHALMI FÜZETEK, ÚJ SOROZAT, 36–44.

A Pannonhalmi Füzetek sorozatban 1926 és 1943 között 35 kötet jelent meg Pannonhalmán (és Budapesten) impresszummal. A háború, majd a politikai helyzet alakulása miatt a sorozat nem folytatódott. A bencés tanárok szakdolgozatai, doktori értekezései nagyobbrészt kéziratban maradtak. Az 1989-es fordulat után újra-

élesztett sorozatban azóta újabb kilenc kötet látott napvilágot Pannonhalmán:

36. SOMORJAI Ádám, *A makariosz/szimeoni iratok*, 1995.

37. VARGA László, *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend népiskolái és általános iskolái az egyházmegyei tanügyigazgatás tükrében (1919–1948)*, 1996.